

УДК: 159.9-616.89

orcid.org/0000-0003-1179-8540

doi.org/10.5281/zenodo.888370

В.О. Крамченкова
Національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків

МОТИВАЦІЙНО-ПОТРЕБОВА МОДЕЛЬ ТЮТЮНОВОЇ АДДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті представлено результати кореляційного аналізу мотиваційно-потребових особливостей особистості курців та рівня нікотинової залежності. Подано характеристику взаємозв'язків мотивів паління та заміщення за допомогою паління психологічного дефіциту з базових потреб із видами мотивації відмови від паління. Розроблено структурну мотиваційно-потребову модель тютюнової аддиктивної поведінки, яка включає в себе фактори «Тютюнова аддиктивна спрямованість», «Компенсація потреби в інтеграції», «Соціально-психологічна сепарація». Модель може бути використано з метою розробки та прогностичного аналізу потенційної ефективності програм психологічної корекції та профілактики тютюнопаління.

Ключові слова: тютюнова аддиктивна поведінка, мотиваційно-потребова модель, мотиви паління, психологічний голод, мотивація відмови від паління.

В.А. Крамченкова МОТИВАЦИОННО-ПОТРЕБНОСТНАЯ МОДЕЛЬ ТАБАЧНОГО АДДИКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ

В статье представлены результаты корреляционного анализа мотивационно-потребностных особенностей личности курильщиков и уровня никотиновой зависимости. Дана характеристика взаимосвязей мотивов курения и замещения с помощью курения психологического дефицита удовлетворения базовых потребностей с видами мотивации отказа от курения. Разработана структурная мотивационно-потребностная модель табачного аддиктивного поведения, которая включает у себя факторы «Табачная аддиктивная направленность», «Компенсация потребности в интеграции», «Социально-психологическая сепарация». Модель может быть использована с целью разработки и прогностического анализа потенциальной эффективности программ психологической коррекции и профилактики табакокурения.

Ключевые слова: табачное аддиктивное поведение, мотивационно-потребностная модель, мотивы курения, психологический голод, мотивация отказа от курения.

V.O. Kramchenkova
MOTIVATIONAL AND DEMAND MODEL OF TOBACCO ADDICTIVE BEHAVIOR

The article presents the results of the correlation analysis of the motivational and demand features of smokers' personalities and the level of nicotine addiction. A characteristic of correlation of motives of smoking and substitution of psychological deficits of basic needs by smoking with the types of motivation for refusing from smoking is given. A structural motivational and demand model of tobacco addictive behavior, which includes the factors "Tobacco Additive Orientation", "Compensation of the Need for Integration", "Socio-Psychological Separation" is developed. The model can be used for the development and prognostic analysis of potential effectiveness of programs of psychological correction and smoking prevention.

Key words: tobacco addictive behavior, motivation-demand model, smoking motives, psychological hunger, motivation for refusal from smoking.

Актуальність дослідження. Людську поведінку, в тому числі аддиктивну, у психології вивчають здавна, але, проблематика не втрачає актуальності, що обумовлено громадськими трансформаціями, зміною соціокультурних, соціально-економічних умов, які приводять до появи у людини інших потреб, мотивів, цілей, а також і нових способів їх задоволення, реалізації і досягнення – нових поведінкових стратегій. Тютюнопаління є найпоширеніший вид аддиктивної поведінки в світі. Всесвітньою організацією охорони здоров'я тютюнопаління назване глобальною епідемією [11]. Проблема паління в сучасній Україні зберігає суспільну гостроту, не дивлячись на масштабні антитютюнові заходи.

У психології існують різноманітні концепції, що намагаються роз'яснити феномени аддиктивної поведінки різних видів, але тютюнова аддиктивна поведінка вивчається лише фрагментарно, переважено в контексті медичних досліджень феноменології, типології, динаміки та психотерапії нікотинізму, а також профілактики паління серед дітей та молоді в рамках інформаційного підходу, акцентуючи увагу на негативному впливі тютюну на здоров'я. Отже, існує необхідність у визначенні специфічних психологічних особливостей тютюнової аддиктивної поведінки та побудови її структурної моделі.

Метою дослідження було визначити взаємоз'язки мотиваційно-потребових характеристик курців та розробити структурну модель тютюнової аддиктивної поведінки.

Міра наукової розробки проблеми. У сучасному трактуванні аддиктивна поведінка визначається, як одна з форм девіантної поведінки, пов'язана з формуванням прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану за допомогою прийому психоактивних речовин чи постійній фіксації уваги на певних предметах або видах діяль-

ності, що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій. Для реалізації цієї мети людина виробляє індивідуальні підходи, що стають звичками, стереотипами [4; 7].

Існують різні точки зору щодо стійкості поведінки [9]. Прибічники теорії рис упевнені в тому, що поведінка – це продукт генетично обумовлених диспозицій, воно має значну внутрішню узгодженість в різних ситуаціях і в часі. В.А. Ядов вважав, що поведінка ґрунтується на схильності особистості до певного сприйняття умов діяльності і називає таку поведінку диспозиційною. Суб'єктно-діяльнісний підхід, основу поведінки людини розглядає в контексті єдності психіки і діяльності, тобто поведінка – форма активності, обумовлена схильністю до дій, в основі яких лежать внутрішні потреби індивіда. Отже, поведінка – особлива форма діяльності, коли мотивація дій з предметного плану переходить в план особистісно-соціальних стосунків.

Провідну роль в регуляції поведінки має мотивація. Складність і багатоаспектність проблеми мотивації обумовлює множинність походів до розуміння її суті, природи, структури. Суттєвим є положення про єдність динамічної (енергетичної) і змістовно-сислової сторін мотивації. Активна розробка цього принципу пов'язана з дослідженням таких проблем, як система стосунків людини (В.М. Мясіщев), співвідношення сенсу і значення (О.М. Леонт'єв), інтеграція спонукань і їх смисловий контекст (С.Л. Рубінштейн), спрямованість особистості і динаміка поведінки (Л.І. Божович, В.Е. Чудновський), орієнтування в діяльності (П.Я. Гальперин) [2; 3; 9]. Це дозволяє розглядати мотивацію як складний багаторівневий регулятор життєдіяльності людини – її поведінки, діяльності, що включає і автоматично здійснювані установки, і поточні актуальні прагнення, і область ідеального, яка дає смислову перспективу. Усе це, з одного боку, дозволяє визначати мотивацію як складну систему спонукань, що включає потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності, а з іншого – говорити про полімотивованість поведінки людини і про домінуючий мотив в її структурі.

Трактуючи мотиву співвідносить це поняття або з потребою (А. Маслоу), або з переживанням цієї потреби і її задоволенням (С.Л. Рубінштейн), або з предметом потреби (О.М. Леонт'єв). При вивченні мотивації продуктивним є уявлення про неї як про складну систему, в яку включені певні ієрархічні структури (Дж. Аткинсон, Л.І. Божович, Б.І. Додонов, А. Маслоу) [2]. Важливим для дослідження структури мотивації виявилось виділення Б.І. Додоновим її чотирьох структурних компонентів: задоволення від самої діяльності, значущості для особистості безпосереднього її результату, «мотивуючої» сили вина-

городи за діяльність, примушуючого тиску на особистість. Перший структурний компонент умовно названий «гедоністичною» складовою мотивації, інші три - її цільовими складовими [1]. Таким чином, можна стверджувати, що, незважаючи на різноманітність підходів, мотивація розуміється більшістю авторів як сукупність, система психологічно різнорідних чинників, що детермінують поведінку і діяльність людини.

Тютюнова аддиктивна поведінка має адаптивну природу та є стійкою, стереотипною, фіктивно-символічною формою психологічного захисту [13]. В дослідженнях В.Ф. Левшина, А.Г. Чучаліна, І.К. Сосіна, Ю.Ф. Чуєва та ін. акцентовано увагу на «курильній поведінці» [8; 11; 14]. Мотиваційні аспекти проблеми розглядаються в контексті мотивації паління та відмови від нього (Г. Старшенбаум, В. Менделевич, В. Смирнов, А. Сизанов, О. Винд, Р. Каннінгем, Сахарова Г.М., Сирота Н.А., Ялтонский В.М.) та в руслі вивчення мотивації до здорового способу життя, що сприяє, як первинній відмові від паління та і боротьби з нікотиновою аддикцією (Сапельцева І.В.) [5; 10; 12].

Організація та методи дослідження. Дослідження проводилося за методиками оцінки ступеню нікотинової залежності К. Фагерстрема [14], діагностики мотивів паління Д. Хорна [10], методика «Паління як заміщення психологічного голоду» В.О. Крамченкової [6], «Мотивація відмови від паління» В.О. Крамченкової, К.І. Фоменко [5]. Методика К. Фагерстрема дозволяє виявити рівень залежності від тютюну. Методика Д. Хорна призначена для діагностики шести типів тютюнової аддикції та дозволяє визначити переважаючи мотиви паління, а саме «стимуляція», «ритуалізація» або «гра з сигаретою», «розслаблення», «підтримка», «ваблення», «рефлекс». Методика «Паління як заміщення психологічного голоду» В.О. Крамченкової передбачає визначення характеристик незадоволених потреб особистості та їх заміщення завдяки палінню, типових ситуацій, що провокують паління та розкриття психологічного змісту тютюнової аддикції, як заміщуючої активності. Методика включає шість шкал, які відображують відповідний різновид психологічного дефіциту, що заміщується палінням, а саме, сенсорний голод, голод з визнання, голод контакту, сексуальний голод, структурний голод та голод з інцидентів. Методика «Мотивація відмови від паління» В.О. Крамченкової, К.І. Фоменко дозволяє визначити рівень мотивації відмови від паління за шкалами автономної (внутрішньої), інтроєктованої, екстернальної (зовнішньої) та амотивації (негативної мотивації).

Статистична обробка даних проводилася за допомогою кореляційного аналізу за К. Пірсоном та факторного аналізу за методом головних компонент із обертанням Varimax normalized. Статистичні розрахунки виконані з використанням пакету програм SPSS Statistics 21.0 та

STATISTICA 10.0. У дослідженні взяли участь 424 курця в віці від 15 до 65 років.

Результати дослідження. Як свідчать отримані дані (рис.1), із нікотиновою залежністю виявляються пов'язаними мотиви стимуляції, ритуалізації, релаксації, ваблення та рефлексу. За мотивом паління «підтримка» зв'язку із рівнем нікотинової залежності не встановлено. Це можна пояснити тим, що паління за мотивом підтримки може бути, як копінгом негативних емоційних станів, так і соціо-культурним сигналом нервового напруження, гніву, тривоги, хвилювання на адресу інших. Рівень нікотинової залежності позитивно корелює із мотивами стимуляції (0,401, $p<0,01$), ваблення (0,773, $p<0,01$) і рефлексу (0,658, $p<0,01$) та негативно – із мотивами ритуалізації (-0,465, $p<0,01$) і релаксації (-0,449, $p<0,01$). Отже, чим вище рівень нікотинової залежності, тим більшою мірою паління обумовлене прагненням стимулюючого та мобілізаційного ефекту, вабленням до тютюну та рефлекторного неусвідомленого паління, та менш виражено прагнення релаксаційного ефекту та ставлення до паління, як до соціального ритуалу.

Рівень нікотинової залежності виявляє позитивний кореляційний зв'язок із заміщенням палінням психологічного голоду усіх видів. Тісний кореляційний зв'язок встановлено між показниками нікотинової залежності та сенсорного голоду (0,902, $p<0,01$). Отже, по мірі зростання рівня нікотинової залежності зростає заміщення за допомогою паління дефіциту сенсорної стимуляції, бажання більших стимулів від органів чуття. Паління стимулюється зовнішнім виглядом, звуками, дотиками, запахом і смаком сигарет в якості додаткової винагороди.

Визначено зв'язок нікотинової залежності із заміщенням за допомогою паління комунікативних потреб, а саме із голодом контакту (0,791, $p<0,01$) та голодом з визнання (0,731, $p<0,01$). Таким чином, заміщення палінням браку психологічної близькості з іншими, бажання встановлювати неформальні довірливі контакти, отримати соціальне визнання, увагу до себе, прагнення об'єднуватися з іншими сприяє нікотинової залежності.

Кореляційний зв'язок нікотинової залежності із сексуальним голодом (0,544, $p<0,01$) проявляє ситуацію, коли з ростом залежності паління все більше виступає і як сексуальний сигнал, і як заміщуюча активність.

Встановлений зв'язок між показниками нікотинової залежності та структурного голоду (0,629, $p<0,01$) обумовлений звичним використанням паління, як засобу подолання нудьги, недостатності регламентації життя, а також необхідності замаскувати потребу у перерві в діяльності.

Кореляція рівня ніотинової залежності та голоду з інцидентів (0,598, $p < 0,01$) свідчить про прагнення особистості мати високу самооцінку при негативній соціальній оцінці паління та курців.

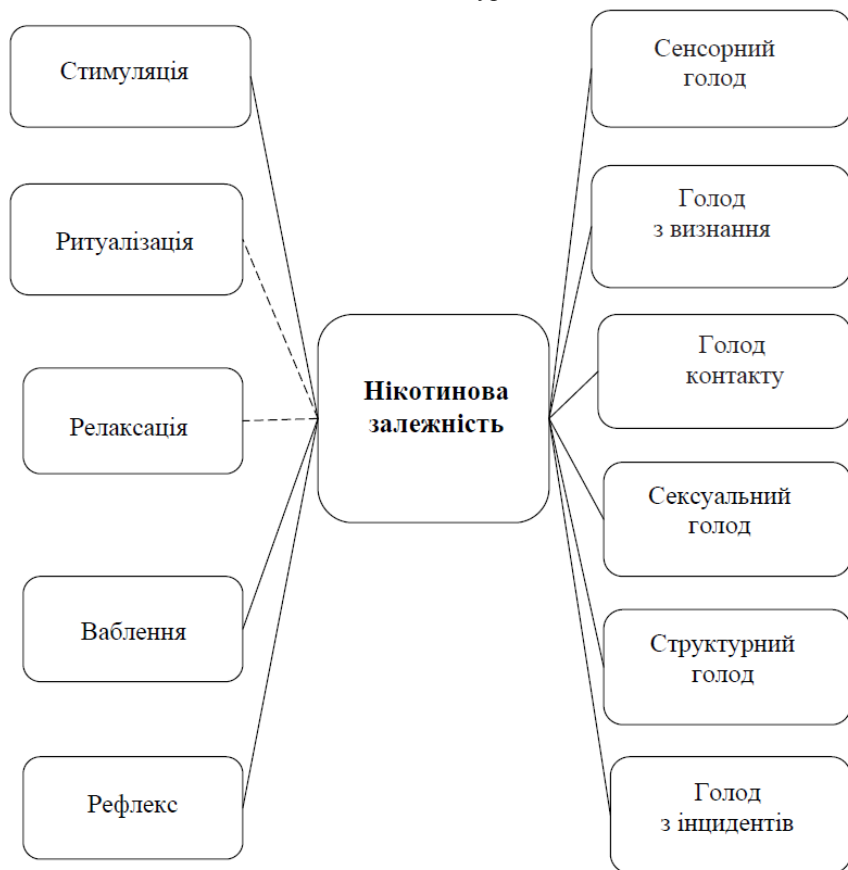

Рис. 1. Кореляційні зв'язки показників ніотинової залежності із показниками мотивів паління та видів психологічного голоду, які заміщуються палінням. Примітка: « ————— » – позитивна кореляція ; « - - - - - » – негативна кореляція.

Отже, ніотинова залежність на тлі використання паління, як засобу зняття дискомфорту від дефіциту життєвих подій, прагнення викликати

інтерес, у тому числі, ризикованими діями, стає стійкою формою підкреслення власної індивідуальності.

Важливе значення у прогнозі тютюнової аддиктивної поведінки має мотивація відмови від паління. Домінуючі мотиви відмови від паління та її ступень суттєво варіюються і залежать не тільки від вираженості тютюнової залежності, але і від інших факторів. Вирішальну роль мотивація відмови від паління набуває в процесі планування та реалізації індивідуальних програм психологічної допомоги у структурі комплексної терапії нікотинової залежності.

Результати кореляційного аналізу (табл. 1) даних виявляють значущий зворотньопропорційний зв'язок автономної мотивації відмови від паління із вабленням до тютюну (-0,284, $p < 0,01$), рефлексорним неусвідомленим палінням (-0,313, $p < 0,01$), рівнем нікотинової залежності (-0,380, $p < 0,01$), сенсорним голодом (-0,362, $p < 0,01$), голодом з визнання (-0,311, $p < 0,01$), голодом контакту (-0,332, $p < 0,01$), сексуальним голодом (-0,235, $p < 0,01$), структурним голодом (-0,221, $p < 0,01$) та голодом з інцидентів (-0,195, $p < 0,01$). Отже, внутрішньомотивована поведінка відмови від паління, що базується на прагненні до самодетермінації та є прогностично найбільш успішною, перешкоджається сформованою тютюновою залежністю та звичним копінгом за типом заміщення основних психологічних дефіцитів за допомогою паління.

Інтроєктована мотивація відмови від паління, яка обумовлена частково засвоєними соціальними нормами, вимогами та правилами, позитивно пов'язана із прагненням стимулюючого ефекту від паління (0,365, $p < 0,01$), використанням сигарети як засобу подолання негативних емоцій (0,367, $p < 0,01$), вабленням до тютюну (0,291, $p < 0,01$), рівнем залежності (0,213, $p < 0,01$), сенсорним голодом (0,112, $p < 0,05$), голодом з визнання (0,401, $p < 0,01$) та контакту (0,384, $p < 0,01$).

Негативні зв'язки інтроєктованої мотивації відмови від паління визначено із ритуалізацією паління (-0,392, $p < 0,01$), сексуальним голодом (-0,129, $p < 0,01$), структурним голодом (-0,173, $p < 0,01$) та голодом з інцидентів (-0,206, $p < 0,01$). Тобто, відмова від паління здійснюється під впливом внутрішніх причин, а саме почуття сорому та провини, що обумовлені прагненням особистості відповідати стандартам суспільства, за умов значущої ролі міжособистісних факторів в структурі тютюнової аддиктивної поведінки особистості з одного боку, та наявності ознак залежності від тютюну з іншого.

Екстернальна мотивація відмови від паління виявляє негативні зв'язки зі більшістю досліджуваних характеристик тютюнової аддиктивної поведінки. Так, екстернальна мотивація відмови від паління зворотно

пов'язана із ознаками тютюнової залежності, а саме із рівнем нікотинової залежності ($-0,451$, $p < 0,01$), вабленням до тютюну ($-0,479$, $p < 0,01$), рефлексорним неусвідомленим палінням ($-0,275$, $p < 0,01$).

Коефіцієнти кореляції екстернальної мотивації із мотивами паління, що проявляють таки суб'єктивно позитивні сенси паління, як стимуляція та підтримка складають $-0,361$, при $p < 0,01$ та $-0,204$, при $p < 0,01$ відповідно.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки показників тютюнової аддиктивної поведінки та мотивації відмови від паління

Характеристики тютюнової аддиктивної поведінки	Мотивація відмови від паління			
	Автономна	Інтроектована	Екстернальна	Амотивація
Стимуляція	0,014	0,365**	-0,361**	0,033
Ритуалізація	0,083	-0,392**	0,559**	0,001
Релаксація	0,091	-0,031	0,286**	-0,055
Підтримка	0,080	0,367**	-0,204**	-0,091
Ваблення	-0,284**	0,291**	-0,479**	0,148**
Рефлекс	-0,313**	-0,017	-0,275**	0,207**
Нікотинова залежність	-0,380**	0,213**	-0,451**	0,302**
Сенсорний голод	-0,362**	0,112*	-0,466**	0,290**
Голод з визнання	-0,311**	0,401**	-0,261**	0,216**
Голод контакту	-0,332**	0,384**	-0,196**	0,247**
Сексуальний голод	-0,235**	-0,129**	-0,248**	0,210**
Структурний голод	-0,221**	-0,173**	-0,543**	0,192**
Голод з інцидентів	-0,195**	-0,206**	-0,512**	0,172**

Примітка: * – при $p < 0,05$, ** – при $p < 0,01$.

Екстернальна мотивація відмови від паління також негативно пов'язана зі всіма видами заміщення психологічного дефіциту, а саме з сенсорним голодом ($-0,466$, $p < 0,01$), голодом з визнання ($-0,261$, $p < 0,01$), голодом контакту ($-0,196$, $p < 0,01$), сексуальним голодом ($-0,248$, при $p < 0,01$), структурним голодом ($-0,543$, $p < 0,01$) та голодом з інцидентів ($-0,512$, $p < 0,01$). Позитивні зв'язки екстернальної мотивації відмови від паління визначено із показниками ритуалізації паління ($0,559$, $p < 0,01$) та прагнення релаксація ($0,286$, $p < 0,01$), тобто псевдокультурних причин

паління. Отже, чим нижче ознаки залежності, менш виражені мотиви, що проявляють індивідуально значущі суб'єктивно позитивні сенси паління, та менше використання паління як засобу заміщення різних видів психологічного голоду, тим вище імовірність ефективного впливу на відмову від паління зовнішніх соціальних агентів, зокрема тиску макро- і мікросоціального середовища.

Визначено прямі кореляційні зв'язки амотивації відмови від паління із вабленням до тютюну (0,148, $p < 0,01$), рефлексорним неусвідомленим палінням (0,207, $p < 0,01$), рівнем ніотинової залежності (0,302, $p < 0,01$), сенсорним голодом (0,290, $p < 0,01$), голодом з визнання (0,216, $p < 0,01$), голодом контакту (0,247, $p < 0,01$), сексуальним голодом (0,210, $p < 0,01$), структурним голодом (0,192, $p < 0,01$) та голодом з інцидентів (0,172, $p < 0,01$). Отже, сформована тютюнова залежність та заміщення основних психологічних дефіцитів за допомогою паління обумовлює відсутність справжньої мотивації відмови, оскільки людина здійснює несамодетерміновану негнучку поведінку. За таких умов відмові від паління перешкоджає низьке усвідомлення мети, або зриви у спробі кинути паліти, коли людина перестає здійснювати намічені дії.

Структурна класифікація характеристик тютюнової аддикції шляхом факторного аналізу представлена у таблиці 2. Використовувався факторний аналіз за методом головних компонент у відповідному модулі програми Statistica. Вихідними змінними були всі протестовані характеристики. Автоматично обиралася така факторна модель, яка б забезпечувала найбільший відсоток дисперсії, що пояснюється, тому використовувався спосіб обертання Varimax normalized, який надає найбільшу рівномірність розподілу змінних за факторами, тобто усі фактори максимально близькі між собою за внеском у загальну факторну модель, або за силою диференціювання. Сумарна пояснена дисперсія факторної моделі складає 68,5 %, що є достатнім для адекватного опису тютюнової аддиктивної поведінки за допомогою отриманої мотиваційно-потребової моделі.

За результатами факторного аналізу перший фактор утворюють позначники ніотинової залежності, ваблення до тютюну, рефлексорного паління, сенсорного голоду, сексуального голоду, голоду контакту, голоду з визнання та амотивації відмови від паління в їх негативному зв'язку із мотивами релаксації та підтримки, а також з автономною мотивацією відмови від паління.

Отже, поведінка характеризується низьким рівнем самодетермінації, більшою мірою обумовлена фізіологічними причинами та глибинним невдоволенням базових потреб, у протилежність свідомим мотивам використання паління задля відпочинку та контролю емоційної напруги. Фактор

може бути умовно названий «Тютюнова аддиктивна спрямованість». Сутність фактору полягає в тому, що постійне використання паління як засобу зняття дискомфорту від психологічного дефіциту сенсорної стимуляції, зв'язків з протилежною статтю, психологічної близькості, соціального визнання обумовлює зрушення мотиву на ціль, тобто формування домінуючої потреби у тютюні, та зменшення свідомого контролю за власною поведінкою.

Таблиця 2

Факторна мотиваційно-потребова модель тютюнової аддиктивної поведінки

Показники	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
Стимуляція		0,592	
Ритуалізація		-0,802	
Релаксація	-0,609		
Підтримка	-0,402	0,769	
Ваблення	0,615	0,512	
Рефлекс	0,771		
Нікотинова залежність	0,787		
Сенсорний голод	0,823		0,418
Голод з визнання	0,683	0,833	
Голод контакту	0,815	0,434	
Сексуальний голод	0,659		0,428
Структурний голод			0,871
Голод з інцидентів			0,897
Автономна мотивація	-0,473		
Інтроектрована мотивація		0,628	-0,403
Екстернальна мотивація			-0,699
Амотивація	0,408		
Заг. дис.	4,985	3,552	3,116
Доля заг.	0,293	0,209	0,183

Другий фактор містить показники мотивів стимуляції, підтримки, заміщення палінням голоду з визнання та контакту, що пов'язані із ваб-

ленням до тютюну та інтроєктованою мотивацією відмови від паління. Показник ритуалізації паління увійшов в даний фактор із високим негативним факторним навантаженням. Це можна пояснити тим, що в структурі тютюнової аддиктивної поведінки мотив ритуалізації виступає ознакою псевдопаління, «гри в паління», яке має демонстративні риси та не виявляє адикції. Даний фактор може бути умовно названий «Компенсація потреби в інтеграції». Психологічний зміст фактору полягає в тому, що особистість опиняється у «порочному колі», а саме, використовуючи паління задля мобілізації та компенсації психоемоційного дискомфорту, особливо в міжособистісних стосунках, підвищує почуття сорому та провини, як результат порушення соціальних очікувань та негативної соціальної оцінки паління.

Третій фактор об'єднує показники заміщення завдяки палінню структурного, сенсорного, сексуального голодів та голоду з інцидентів у негативному зв'язку із інтроєктованою та екстернальною мотивацією відмови від паління. Цей фактор можна назвати «Соціально-психологічна сепарація». Його сутність полягає в тому, що використання паління як засобу подолання нудьги, суб'єктивної недостатності сенсорної, сексуальної та інцидентної стимуляції, прагнення викликати інтерес, підкреслити власну індивідуальність, у тому числі завдяки негативній соціальній оцінці, обумовлює неприйняття особистістю соціальних норм щодо паління та протидію прямому тиску макро- і мікросоціального оточення.

Оскільки, мотивація є регулятором активності, спрямованої на пошук об'єктів задоволення потреб, сила напруженості мотивації визначає валентність емоційного фону поведінки. Тому, напруженість, а також пов'язані з нею, переживання можуть чинити вплив на появу (посилення) певних особистісних особливостей і моделей поведінки. Отже, мотиваційно-потребова модель тютюнової аддиктивної поведінки характеризує складну структуру, «сплав» рушійних сил, які впливають на спрямованість, ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, домагання, емоції, вольові якості та інші соціально-психологічні характеристики особистості курця.

Висновки. Виявлено, що рівень ніотинової залежності позитивно корелює із прагненням стимулюючого та мобілізаційного ефекту, вабленням до тютюну та рефлексорного неусвідомленого паління, та негативно – із прагненням релаксаційного ефекту та ставленням до паління, як до соціального ритуалу. Заміщення за допомогою паління психологічного дефіциту зростає по мірі зростання рівня ніотинової залежності.

Встановлено, що автономна мотивація відмови від паління блокується сформованою тютюновою залежністю та заміщенням основних психологічних дефіцитів за допомогою паління.

Інтроєктована мотивація відмови обумовлена значущою роллю міжособистісних факторів в структурі тютюнової аддиктивної поведінки особистості та наявністю ознак залежності від тютюну. Екстернальна мотивація відмови пов'язана із низькими ознаками залежності, менш вираженими мотивами, які проявляють індивідуально значущі суб'єктивно позитивні сенси паління, та меншим використанням паління як засобу заміщення психологічного голоду. Сформована тютюнова залежність та заміщення основних психологічних дефіцитів за допомогою паління обумовлює негативну мотивацію відмови від паління.

Розроблено структурну мотиваційно-потребову модель тютюнової аддиктивної поведінки, яка включає в себе фактори «Тютюнова аддиктивна спрямованість», «Компенсація потреби в інтеграції», «Соціально-психологічна сепарація». Модель може бути використано з метою розробки та прогностичного аналізу потенційної ефективності програм психологічної корекції та профілактики тютюнопаління.

Перспективним напрямком подальших досліджень може бути вивчення вікових особливостей тютюнової аддиктивної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Додонов Б.И. Эмоция как ценность. М.: Политиздат, 1978. 272 с.
2. Зимняя М.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2000. 384 с.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. СПб.: Питер, 2006. 508 с.
4. Крамченкова В.О. Взаємозв'язок сімейного функціонування та особистісного розвитку курців // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 55. Х.: ХНПУ, 2017. С. 48-57.
5. Крамченкова В.О., Фоменко К.І. Психодіагностика мотивації відмови від паління // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки», 2016. № 1(16). С. 105-112.
6. Крамченкова В.О. Розроблення та апробація психодіагностичної методики «Паління як заміщення психологічного голоду» // Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки». 2017. № 2. Том 2. С. 153-159.
7. Крамченкова В.О. Тютюнова аддикція з точки зору основних психологічних шкід // Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки». 2015. № 6. С. 179-184.
8. Левшин В.Ф., Федичкина Т.П. Закономерности развития и распространения табакокурения // Врач. 2001. №7. С. 26-28.
9. Леонтьев Д.А. Современная психология мотивации. М.: «Смысл», 2002. 343 с.
10. Найденова Н.Е., Зубарева Н.Н. Оказание помощи курящим пациентам в

центрах здоров'я і кабінетах медичинської профілактики. Томск: СибГМУ, 2015. 36 с.

11. Наркологія / за ред. І.К. Сосіна, Ю.Ф. Чуєва. Х.: Колегіум, 2014. 1500 с.
12. Никотиновая зависимость: (психоактивные зависимости) / сост. Н.Н. Бойко. М.: «Родная страна», 2009. 198 с.
13. Сперанская О.И. Табачная зависимость: перспективы исследования, диагностики, терапии. М.: GEOTAR-Media, 2011. 160 с.
14. Чучалин А.Г., Сахарова Г.М., Новиков К.Ю. Практическое руководство по лечению табачной зависимости // Русский Медицинский Журнал. 2001. №21. С. 2-19.

1. Dodonov B.I. Jemocija kak cennost'. М.: Politizdat, 1978. 272 s.
2. Zimnjaja M.A. Pedagogičeskaja psihologija. – М.: Logos, 2000. 384 s.
3. Il'in E.P. Motivacija i motivy. SPb.: Piter, 2006. 508 s.
4. Kramčenkova V.O. Vzaemoz'jazok simejnogo funkcionuvannja ta osobistisnogo rozvitku kurciv // Visnik Harkiv'skogo nacional'nogo pedagogičnogo universitetu imeni G.S. Skovorodi. Psihologija. Vip. 55. H.: HNPУ, 2017. S. 48-57.
5. Kramčenkova V.O., Fomenko K.I. Psihodiagnostika motivacii vidmovi vid palinnja // Naukovij visnik Mikolaïvs'kogo derzhavnogo universitetu imeni V.O. Suhomlins'kogo: zbirnik naukovih prac'. Serija «Psihologični nauki», 2016. № 1(16). S. 105-112.
6. Kramčenkova V.O. Rozroblennja ta aprobacija psihodiagnostičnoï metodiki «Palinnja jak zamishhennja psihologičnogo golodu» // Naukovij visnik HDU. Serija «Psihologični nauki». 2017. № 2. Tom 2. S. 153-159.
7. Kramčenkova V.O. Tjutjunova addicija z točki zoru osnovnih psihologičnih shkil // Naukovij visnik HDU. Serija «Psihologični nauki». 2015. № 6. S. 179-184.
8. Levshin V.F., Fedichkina T.P. Zakonomernosti razvitija i rasprostranjenija tabakokurenija // Vrach. 2001. №7. S. 26-28.
9. Leont'ev D.A. Sovremennaja psihologija motivacii. М.: «Smysl», 2002. 343 s.
10. Najdenova N.E., Zubareva N.N. Okazanie pomoshhi kurjashhim pacientam v centrach zdorov'ja i kabinetah medicinskoj profilaktiki. Tomsk: SibGMU, 2015. 36 s.
11. Наркологія / за ред. І.К. Сосіна, Ю.Ф. Чуєва. Х.: Колегіум, 2014. 1500 с.
12. Никотиновая зависимость: (психоактивные зависимости) / сост. Н.Н. Бойко. М.: «Родная страна», 2009. 198 с.
13. Сперанская О.И. Табачная зависимость: перспективы исследования, диагностики, терапии. М.: GEOTAR-Media, 2011. 160 с.
14. Чучалин А.Г., Сахарова Г.М., Новиков К.Ю. Практическое руководство по лечению табачной зависимости // Русский Медицинский Журнал. 2001. №21. С. 2-19.

Надійшла до редколегії 08.06.2017 р.